

Руслана Давидюк*
(Рівне)

Еміграція УНР на Волині в умовах першої радянзації (вересень 1939 – червень 1941 рр.)

У статті доводиться, що колишні діячі Української Народної Республіки були носіями національної ідеї, генератором українського політичного, культурно-освітнього, релігійного, кооперативного життя на Волині у міжвоєнний період. Поділяючи ідеї Симона Петлюри, частина з них схилилася до компромісів із польською адміністрацією. В умовах першої радянзації вони відразу опинилися під контролем нової влади. На основі аналізу документів зроблено висновок, що переслідування та репресії органів НКВС у 1939–1941 рр. призвели до цілковитої ліквідації власне унерівського середовища в регіоні.

Ключові слова: унерівська еміграція, соратники Симона Петлюри, національна ідея, українсько-польські взаємини, Волинь, перша радянзація, Особлива нарада, НКВС, репресії.

Поразка Української національно-демократичної революції спричинила нову хвилю політичної еміграції. Країною, де осіла найбільша частина українських емігрантів та була започаткована діяльність уряду УНР в екзилі, стала Польща. Незважаючи на намагання польської влади обмежити проживання емігрантів у західноукраїнському регіоні, значна їх частина оселилася та знайшла роботу саме тут.

На становище унерівських емігрантів значною мірою впливало політичне життя у II Речіпосполитій. Вони активізувалися на Волині після травневого 1926 р. перевороту Ю. Пілсудського та започаткування воєводою Г. Юзевським десятилітнього «волинського експерименту». Саме тому у числі перших і потрапили під тиск карально-репресивної системи, що встановилася у регіоні в умовах першої радянзації. Частина колишніх діячів УНР змушена була знову емігрувати, переважно в німецьку окупаційну зону. Незважаю-

---

* Давидюк Р.П. — кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Рівненського державного гуманітарного університету.

чи на те, що окремим представникам уенерівської еміграції вдалося продовжити боротьбу в українському повстанському русі опору, переслідування та арешти 1939–1941 рр. призвели до цілковитої руйнації специфічного, власне уенерівського, середовища.

У статті на основі архівних, опублікованих матеріалів, історіографічного доробку сформульовано низку висновків щодо місця й ролі уенерівської еміграції в активізації громадсько-політичного життя Волині в умовах II Речіпосполитої. Поставлене завдання довести, що громадсько-політична діяльність колишніх діячів УНР у міжвоєнний період стала однією з причин їх тотального переслідування радянською каральною системою у 1939–1941 рр.

Джерельну базу дослідження становлять документи державних архівів Рівненської (ДАРО) та Волинської (ДАВоЛ) областей, Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Центрального архіву міністерства внутрішніх справ Польщі (САМСВ), а також матеріали міжвоєнної періодичної преси, опубліковані збірники документів, спогади. Історіографічний внесок у дослідження проблем життєдіяльності уенерівської еміграції в Польщі міжвоєнного періоду зробили українські та польські дослідники, зокрема В. Піскун, О. Колянчук, О. Вішка та ін. Цінною для з'ясування подальшої долі українських військових діячів є праця Я. Тинченка, присвячена представникам офіцерського корпусу УНР.

Після поразки Української національно-демократичної революції у Польщі опинилося близько 35 тис. українців. Приблизно 90 % із них становили особи, пов'язані з Українською Народною Республікою, її державними структурами та армією¹. Українська еміграція була досить різнобарвною за освітою, професійною діяльністю, соціальним статусом, політичними вподобаннями, однак їх об'єднувала ідея національної державності.

---

¹ *Wiszka E.* Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939 / *E. Wiszka.* – Toruń, 2004. – S. 653.

Представник уенерівської еміграції Олександр Ковалевський, замислюючись над долею українських земель, напередодні Другої світової війни у статті «Марш на Україну чи її визволення» писав:

«Ми, що боролися за ідеал державницької незалежності України і у свої юнацькі роки, і в роки зрілої молодості, і власними силами, і у союзи з німцями чи поляками, завжди були переконані, що утвердження незалежної України є історичною необхідністю. Але ми дивимося на оточуючу реальність відкритими очима і бачимо факти такими, якими вони є. Якби справді сталося так, що німецька армія помарширувала б на Україну, то безсумнівно, зародився б сумнів: чи визволена таким чином Україна є справді незалежною державою?»².

У міжвоєнний період частина колишніх уенерівців пішла шляхом компромісів, співпраці з польською адміністрацією, тому подекуди змушена була поступатися національними інтересами. Інша група, незважаючи на переслідування з боку властей, послідовно захищала інтереси волинян в усіх сферах життя. За безпосередньої участі військової еміграції УНР на Волині (прикордонна з СРСР територія) було налагоджено мережу розвідувальних пунктів. Одним з її керівників був полковник армії УНР Іван Данилович Литвиненко, який у 1923 р. осів на Волині та виконував обов'язки співробітника розвідувального відділу українського генерального штабу, а з 1928 р. — начальника розвідувального відділу у Рівному³. Одночасно у 1929 р. він очолив рівненське відділення Українського центрального комітету (УЦК виник у Польщі 1921 р. та був основною легальною організацією уенерівської еміграції)⁴. Резидентами на Волині стали помітні постаті військової еміграції УНР, які перебували в полі зору радянських спецслужб та потрапили під колесо репресій у 1939–1941 рр. Серед них Яків Водяний, заарештований органами НКВС у 1939 р. та засуджений до розстрілу, Василь Проказюк, засуджений

² Волинське слово. – 1939. – № 3. – 19 січня. – С. 2.

³ Тинченко Я. Офіцерський корпус армії Української Народної Республіки (1917–1921) / Я. Тинченко. – К.: Темпора, 2007. – С. 247.

⁴ Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939. – S. 594.

Особливою нарадою при НКВС СРСР 4 вересня 1940 р. до восьми років виправно-трудоих таборів⁵. Іван Литвиненко зумів уникнути переслідувань на першому етапі Другої світової війни, із 1943 р. був начальником розвідки УПА, але після війни був схоплений органами НКВС і страчений⁶.

У цілому ж протягом 1920–1930-х рр. уенерівські емігранти стали носіями національної ідеї та генератором культурно-освітнього, церковно-релігійного, кооперативного життя на Волині. Будучи громадсько активними людьми, з хорошою освітою, вони змогли легко та швидко адаптуватися до західноукраїнського середовища.

Громадсько-політична діяльність колишніх уенерівців, що проживали на Волині, активізувалася після приходу до влади Ю. Пілсудського. Травневий переворот 1926 р. в Польщі позначився новими призначеннями на Волині, а спроба практичного втілення національної політики нової влади знайшла свій вияв у десятилітній «волинській програмі» вірного пілсудчика — воєводи Г. Юзевського. Нагадаємо, що впродовж 1920–1921 рр. він виконував функції заступника міністра внутрішніх справ УНР, підтримав Варшавську угоду 1920 р.

«Був поляком — довіреною особою Польщі, і був поляком — українським віце-міністром, довіреною особою України, — зазначав майбутній воєвода у своїх спогадах. — І тут, і там був собою, став об'єднувачем двох народів, які довірливо дивились один одному у вічі»⁷.

Для налагодження польсько-українських взаємин волинський воєвода шукав порозуміння та підтримки у середо-

⁵ Жив'юк А. Діяльність контрольно-розвідувального пункту військової спецслужби Державного центру УНР в екзилі у Рівному на Волині (20–30-і роки ХХ ст.) / А. Жив'юк // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки РДГУ. – Вип. 14. – Рівне: РДГУ, 2008. – С. 109–114.

⁶ Тинченко Я. Офіцерський корпус армії Української Народної Республіки (1917–1921). – С. 247.

⁷ Див.: *Kęsiek J. Zaufany Komendanta. Biografia polityczna Jana Henryka Józefowskiego. 1892–1981* / J. Kęsiek. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995. – S. 34.

вищі уенерівських діячів, адже з багатьма з них він підтримував дружні взаємини ще з часів УНР. Г. Юзевський згадував:

«Немалу роль відігравали об'єднання петлюрівців, колишніх міністрів УНР, політичних діячів. На Волині вони стали постійно проживати. Незалежність України й український самостійницький рух не були "забороненою темою". Цим шляхом українське змішувалося з польським, змішувалося в рамках польсько-української та українсько-польської співпраці і співжиття громадян Речіпосполитої»⁸.

Уенерівські емігранти, підтримуючи «волинську програму»,

«приступили до ідеї польсько-української співпраці із захопленням, тому що це були справи того самого роду, які після програної боротьби повели їх на скитальщину»⁹.

З їх ініціативи в 1931 р. у Луцьку було створено проурядову регіональну партію Волинське українське об'єднання (ВУО), яка без застережень зайняла позицію лояльності щодо польської держави¹⁰.

Не без радянського впливу у резолюції Компартії Західної України, ухваленій на конференції у 1927 р., зазначалося:

«Уряд Пілсудського окружив петлюрівщину як моральною, так і матеріальною опікою. Він [...] насаджує їх на державних і приватних посадах головню на Волині, де між іншим, осів відомий петлюрівський діяч Ковалевський (голова Українського банку в Луцьку). Уряд Пілсудського організовує на Волині українські петлюрівські кооперативи, видає їм субсидії. [...] Він фінансує петлюрівське видавництво "Українська нива" (у Варшаві) та при допомозі своїх адміністративних органів поширює його видання на Волині»¹¹.

⁸ Генрик Юзевський. Замість щоденника // Роде наш красний... «Волинь у долях краян і людських документах». – Луцьк: Вид-во Волин. держ. ун-ту «Вежа», 1996. – С. 196.

⁹ Сивіцький М. Записки сірого волиняка / М. Сивіцький. – Львів: Вид-во оо. василіян, 1996. – С. 64.

¹⁰ Державний архів Волинської області (далі – ДАВоЛО), ф. 198, оп. 1, спр. 7.

¹¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1, оп. 20, спр. 2480, арк. 7–8.

Зауважимо, що редакція газети «Українська нива» у 1928 р. була перенесена з Варшави до Луцька¹², а з 1931 р. стала пресовим органом ВУО.

Характерною ознакою позиції переважної частини унерівських емігрантів було негативне ставлення до більшовицького режиму. На шпальтах преси, у своїх виступах вони різко критикували радянську дійсність. Особливо гострою була реакція на політику колективізації, що призвела до голодомору 1932–1933 рр. в УСРР, атеїзацію та ідеологізацію українців. Тому не дивно, що з перших днів після приєднання Західної Волині до СРСР у вересні 1939 р. більшовицька влада взяла на облік та почала рішуче переслідувати колишніх діячів УНР.

Відомо, що важливим завданням радянського режиму було встановлення контролю над потенційно ворожим йому суспільством. Ця мета досягалася, у першу чергу, репресіями. Фізичне винищення носіїв національної політичної культури набуло масового характеру, списки «ворогів» постійно розширювалися. У таких умовах окремі діячі унерівського середовища, намагаючись зберегти власне життя, перебралися до Генерал-губернаторства. Так, із Луцька виїхав протопресвітер о. Павло Пащевський¹³. Він народився у 1874 р. на Канівщині, закінчив духовну семінарію в Києві і курси при університеті св. Володимира. У червні 1917 р. був делегатом від Херсонської єпархії на I Всецерковному з'їзді у Києві. Тоді ж Симон Петлюра запросив П. Пащевського на службу до українського війська. Отець Павло брав участь у 1-му Зимовому поході військ УНР, був поранений. Після повернення його призначили начальником управи душпастирства армії УНР у чині генерала-хорунжого. У міжвоєнний період о. П. Пащевський був настоятелем парафії у селі Бабин на Рівненщині (тут компактно проживала група емігрантів

¹² Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, sygn. K-674 // II-31: Sprawozdanie z życia mniejszości narodowych, s. 9.

¹³ Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. Ч. 2 / І. Власовський. – Нью-Йорк, 1975. – С. 195.

УНР), а з 1926 р. очолив парафію Хрестовоздвиженської церкви в Луцьку. Одночасно викладав релігію в Луцькій українській гімназії ім. Лесі Українки, брав активну участь у культурно-освітньому житті, працював у Товаристві імені Петра Могили тощо¹⁴.

Виїхав до Холма, у німецьку зону окупації, і відомий діяч УНР, родич Симона Петлюри, посол польського сейму, активіст ВУО на Рівненщині Степан Скрипник (майбутній патріарх Мстислав). Його родина не встигла евакуюватися і була розстріляна органами НКВС «за причетність до сім'ї Петлюри». С. Скрипник воював у лавах армії УНР, був старшиною Першого кінного полку імені Костя Гордієнка Окремої Запорізької дивізії та кінного полку імені М. Залізняка. З 1919 р. числився старшиною для спеціальних доручень при головному отаманові військ УНР С. Петлюрі.

У міжвоєнний період С. Скрипник був одним з ініціаторів створення у Рівному українського клубу «Рідна хата», сприяв роботі утвореного у червні 1932 р. Українського театрального товариства, а також Українського спортивного клубу «Горинь». Серед публічних виступів можна відзначити урочисте богослужіння й академію на честь Симона Петлюри, проведення жалобних урочистостей у річницю смерті отамана УНР 24 травня 1936 р., в яких брало участь кілька тисяч осіб¹⁵.

С. Скрипник був активістом руху за українізацію православної церкви в Польщі, сприяв проведенню народного зібрання 10 вересня 1937 р. в Почаєві під гаслом «Єднаймося навколо православної церкви!», намагався скликати собор православної церкви в Польщі¹⁶. У складеній ним у червні 1938 р. «Декларації про політичне й економічне становище українського населення на Волині» ретельно аналізувався стан речей та наголошувалося, що українці не в силі спокій-

¹⁴ <http://www.ukrnationalism.org.ua/publications/?n=1653>

¹⁵ Державний архів Рівненської області (далі – ДАРО), ф. 30, оп. 20, спр. 841, арк. 9–10.

¹⁶ ДАВолО, ф. 198, оп. 1, спр. 21, арк. 14.

но спостерігати, «як нищать їх права, як зневажається їх гідність»¹⁷.

Хоча С. Скрипник і був активістом проурядового Волинського українського об'єднання, послом сейму, польська влада йому не довіряла, підозрюючи, що

«його метою було об'єднання найбільшої кількості українців і через використання легальності ВУО ведення боротьби за національну українську свідомість, що тим самим готувало на Волині ґрунт для ОУН»¹⁸.

Цікаво, що у порушеній польською поліцією справі надкомісар Будзинський цитував слова Скрипника, які він виголосив у 1937 р. на зібранні діячів «Рідної хати» у Рівному:

«Хотів би краще замітати вулиці на Хрещатику в Києві, ніж бути послом у Польщі»¹⁹.

Як і С. Скрипник, після короткочасного затримання у 1939 р. співробітниками НКВС до Холма виїхав священик Василь Варварів, у минулому діловод та завідувач господарської частини окремого куреня коменданта тилу Дієвої армії, начальник продовольчого відділу головної управи постачання військового міністерства УНР, який у 1920 р. був інтернований на території Польщі. Із кінця 1921 р. В. Варварів призначений у парафію с. Битень Ковельського повіту, активно займався національно-просвітницькою діяльністю, виступав за українізацію православної церкви в Польщі, за що зазнав переслідувань із боку польської поліції. Після переїзду до Холма у 1939 р. активно співпрацював з архієпископом Іларіоном (І. Огієнком)²⁰.

На початку Другої світової війни емігрував до США учасник Зимового походу 1920 р., засновник і керівник ВУО Петро Певний, родом із Полтавщини. За участь у Зимовому поході був нагороджений Залізним хрестом і Хрестом

¹⁷ ДАРО, ф. 479, оп. 1, спр. 7, арк. 1–2.

¹⁸ Там само, ф. 33, оп. 2, спр. 2454, арк. 3.

¹⁹ Там само, арк. 4.

²⁰ *Борщевич В.* Волинський пом'яник / В. Борщевич. – Рівне, 2004. – С. 54–56.

св. Юрія. У 1931–1935 рр. П. Певний очолював ВУО, виконував функції радника рільничої палати на Волині, був головою Товариства імені Лесі Українки, українського клубу «Рідна хата», членом ревізійної комісії Товариства імені митрополита Петра Могили, обирався послом польського сейму²¹.

Уенерівці, що залишилися на Волині, у 1939 р. потрапили під пильний нагляд органів НКВС. Трагічно склалася доля вже згаданого громадського та політичного діяча Олександра Ковалевського. У роки революції він був засновником і головою Української народно-республіканської партії. У квітні 1919 р. підтримав заколот командувача Північної групи військ УНР В. Оскілка. У березні 1921 р. увійшов до вищої військової ради генштабу²², у затвердженому 25 березня 1921 р. на пленумі Ради республіки кабінеті міністрів обійняв посаду міністра земельних справ²³. Після поразки української революції оселився в Луцьку, очоливши правління «Українського банку». О. Ковалевський вірив у можливість співпраці з польською владою, був головним редактором газети «Українська нива» (пресового органу ВУО, з 1937 р. – «Волинське слово»). У статті «Політика залізних нервів» наголошував:

«Ми є і хочемо бути рівноправними громадянами Польщі, а з цього випливають не лише обов'язки, але й наші права»²⁴.

На початку Другої світової війни О. Ковалевський був заарештований органами НКВС. Подальша доля його залишається невідомою — імовірно, він був розстріляний²⁵.

²¹ Давидюк Р.П. Петро Певний і Волинське українське об'єднання / Р. П. Давидюк // «Роде наш красний...». Волинь у долях краян і людських документах. – Т. 2. – Луцьк, 1996. – С. 268–271.

²² Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939) / О. Колянчук. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2000. – С. 38.

²³ Піскун В. Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ ст.) / В. Піскун. – К.; Нью-Йорк: МП «Леся», 2006. – С. 138.

²⁴ Українська нива. – 1936. – 6 грудня. – № 24. – С. 1.

²⁵ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 4253.

Інший військово-політичний діяч УНР Степан Письменний, родом із Харківщини, у 1919–1921 рр. був скарбником військового міністерства УНР, а з 1922 р. проживав у Рівному²⁶. Також належав до активістів ВУО, був членом округової управи партії в Рівному, виконував функції інструктора «Просвітянських хат»²⁷. У 1939 р. С. Письменного заарештували, у 1940 р. він був розстріляний у Старобільському концтаборі під Харковом²⁸.

Трагічно склалася доля колишнього повстанського отамана Гайсинського повіту в 1918–1920 рр., полковника Ананія Волинця. Він був інтернований у Польщі й після поневірянь по таборах оселився у Рівному. У грудні 1921 р. польська поліція ув'язнила його у місцевій тюрмі. Звільнитися А. Волинцю вдалося лише за сприяння В. Оскілка (діяч УНР, очолив заколот проти С. Петлюри у Рівному в 1919 р., загинув при нез'ясованих обставинах у с. Городок на Рівненщині у 1926 р.²⁹). А. Волинець спільно з В. Оскілком започаткували діяльність проурядової Української народної партії (УНП), співпрацювали у партійному часописі «Дзвін», проводили організаційну роботу зі створення селянських кооперативів. Після смерті В. Оскілка УНП припинила свою діяльність. Коли ж у Луцьку утворилося Волинське українське об'єднання, А. Волинець став членом його головної управи від Рівного та головної ради — від Рівненського повіту³⁰. Після приходу радянської влади А. Волинця заарештовували двічі: у жовтні 1939 р. (через 10 днів відпустили) та у січні 1940 р. За вироком кримінальної колегії Вінницького облсуду Ананій Волинець був розстріляний³¹.

²⁶ Тинченко Я. Офіцерський корпус армії Української Народної Республіки (1917–1921). – С. 340.

²⁷ ДАРО, ф. 30, оп. 20, спр. 841, арк. 10, 148.

²⁸ Тинченко Я. Офіцерський корпус армії Української Народної Республіки (1917–1921). – С. 340.

²⁹ ДАРО, ф. 33, оп. 1, спр. 3040, арк. 41–43.

³⁰ ДАВОЛ, ф. 198, оп. 1, спр. 11, арк. 39.

³¹ Коваль Р. Трагедія отамана Волинця / Р. Коваль, К. Завалюк. – К., 2002. – С. 18.

Не менш терниста доля судилася рівненському громадському діячеві Миколі Негребецькому, який служив телеграфістом при штабі Симона Петлюри, а потім воював у його військах³². У міжвоєнний період він жив у Рівному, працював продавцем газет при українському кооперативі, займався політичною та громадською роботою у товариствах «Просвіта» та «Відродження», був секретарем повітового комітету Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), пізніше належав до Фронту національної єдності (ФНЄ). Кілька разів заарештовувався польською владою: 1923 р. — за звинуваченням у розвідувальній діяльності³³ та 1936 р. — за поширення нелегальної літератури³⁴ (в обох випадках після кількох місяців слідства М. Негребецького звільняли за недостатністю доказів).

Радянська адміністрація відразу встановила контроль над політичними та громадськими активістами краю, зокрема і М. Негребецьким. У секретному зведенні наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова заступнику наркома внутрішніх справ СРСР В. Меркулову про роботу оперативно-чекістських груп у Західній Україні наголошувалося, що по агентурній справі «Блок» проведено арешти основних учасників

«контрреволюційних націоналістичних організацій ОУН и УНДО. Серед 22 заарештованих виділяється Негребецький, націонал-фашист, який прибув на Волинь із Галичини за завданням центру «Фронт національного об'єднання»»³⁵.

³² *Негребецька Н.* Дороги долі. Спогади / Н. Негребецька. – Рівне, 2005. – С. 6.

³³ ДАРО, ф. 33, оп. 2, спр. 1228, 9 арк.

³⁴ Там само, спр. 2553, 27 арк.

³⁵ Зведення наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова заступнику наркома внутрішніх справ СРСР В. Меркулову про роботу оперативно-чекістських груп у Західній Україні (ГДА СБ України, ф. 16, оп. 32 (1951 р.), спр. 33, арк. 159–170 // Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 рр. Документи ГДА СБ України / Упор. В. Даниленко, С. Кокін. – К.: Видав. дім «КМА», 2009. – С. 250–252).

Насправді, Микола Негребецький у 1938 р. був висланий польською владою з Рівного, як з прикордонної зони, до Львова, а потім до Станіслава за поширення націоналістичної літератури і як «неблагонадійний елемент»³⁶. Із початком Другої світової війни повернувся до родини у Рівне.

Опергрупа НКВС заарештувала Миколу Сильвестровича 20 жовтня 1939 р.

«як активного члена та керівника рівненської контрреволюційної української націоналістично-фашистської організації, за завданням якої проводив об'єднання українсько-петлюрівських націоналістичних елементів»³⁷.

Після обшуку в його помешканні було знайдено різну літературу, зокрема номер газети «Селянська правда», долучений до кримінальної справи³⁸. Постановою Особливої наради при НКВС СРСР від 8 березня 1941 р. М. С. Негребецький, як соціально-небезпечний елемент, за статтями 54-10 і 54-11 КК УРСР був засуджений до 8 років ВТТ³⁹. Після арешту його відправили у Кіровоград, пізніше в Київ, Харків, а звідти у Котлас (Комі АРСР). До кінця ув'язнення (20 жовтня 1947 р.) він відбував покарання в Ухтинському таборі⁴⁰. Сім'я Миколи Негребецького (дружина та дві доньки) були вислані у Північно-Казахстанську область, де перебували весь період німецької окупації⁴¹. Після війни, у 1948 р., Микола Негребецький та його доньки черговий раз були заарештовані органами НКВС та засуджені Особливою нарадою при МДБ СРСР⁴².

³⁶ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 1157, арк. 7 зв.

³⁷ Там само, арк. 27.

³⁸ Селянська правда. – Лютий 1938 (ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 1157).

³⁹ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 1157, арк. 39.

⁴⁰ Там само, спр. 178, арк. 235.

⁴¹ Там само, спр. 177, арк. 214.

⁴² Див.: Давидюк Р. Рівненська українська націоналістична молодіжна організація і післявоєнний період / Р. Давидюк // Реабілітовані історією. Рівненська область. – Кн. 1. – Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2006. – С. 468–484.

Серед представників уенерівської еміграції, які проводили на Волині активну громадську, суспільну, культурно-просвітницьку роботу, була сім'я Багринівських. Парасковія Іванівна Багринівська народилася у Харківській губернії. За революційну діяльність заарештовувалася царською владою. Із кінця 1917 р. вона працювала завідуючою господарством у Міністерстві юстиції при петлюрівському уряді. На той час одружилася з Миколою Устимовичем Багринівським, який за доби Директорії УНР виконував обов'язки директора департаменту Міністерства юстиції УНР, директора департаменту Міністерства закордонних справ, пізніше був міністром юстиції УНР⁴³. У затвердженому 25 березня 1921 р. на пленумі Ради Республіки кабінеті міністрів він займав посаду державного секретаря⁴⁴. Родина Багринівських певний час жила у Варшаві, де Микола Устимович був представником Міністерства закордонних справ УНР⁴⁵, а пізніше осіла в Рівному. Микола Устимович улаштувався адвокатом, а Парасковія Іванівна розпочала активну громадську діяльність, очоливши головну управу Союзу українок у Рівному⁴⁶. Вона читала лекції на різноманітні теми, організовувала «академії» на честь українських письменників, урочисті вечори, присвячені творчості Т. Шевченка, свята, приурочені до Дня матері. За її активної участі жіноцтво займалося на господарських курсах, надавало матеріальну допомогу нужденним⁴⁷. Членам Союзу українок на Волині доводилося працювати під наглядом польської поліції та старост, зрештою у кінці травня 1938 р. діяльність жіночого товариства у Рівному з усіма відділеннями та гуртками була заборонена.

Політично-громадська активність Парасковії Багринівської стала причиною її арешту органами НКВС 13 травня

⁴³ Енциклопедія українознавства. – Т. 1. – Львів: НТШ, 1993. – С. 81.

⁴⁴ *Піскун В.* Політичний вибір української еміграції (20-і роки ХХ ст). – С. 139.

⁴⁵ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 2768, арк. 15.

⁴⁶ Там само, ф. 33, оп. 4, спр. 26, т. 3, арк. 24.

⁴⁷ Там само, ф. 3, оп. 1, спр. 2, арк. 8.

1940 р. Допити, нестерпні умови утримування негативно вплинули на стан здоров'я уже літньої жінки — її відправили у психіатричну лікарню. Відомостей, як закінчилося земне життя відомої громадської діячки, не збереглося⁴⁸. Чоловік Парасковії Іванівни — Микола Устимович, зумів виїхати з Рівного, він помер 1953 р. у Сполучених Штатах Америки⁴⁹.

Активною була діяльність громадсько-політичного діяча, публіциста, агронома, учителя першої української гімназії в Катеринославі Сергія Васильовича Бачинського. До громадської праці він долучився у Петербурзі, будучи членом партії українських соціалістів-революціонерів⁵⁰. Брав активну участь у визвольних змаганнях 1917–1920 рр., зокрема був товаришем (заступником) міністра закордонних справ часів Директорії і членом уряду. Під час перебування уряду УНР та президії Трудового конгресу у Кам'янці-Подільському читав лекції, був деканом, завідувачем кафедри, членом правління Кам'янець-Подільського українського державного університету. У листопаді 1920 р., разом з урядом УНР, евакуювався до м. Тарнова, був секретарем Ради Республіки, утвореної у цьому місті⁵¹.

Із літа 1921 р. Сергій Бачинський проживав на Волині, працюючи агрономом у Кременецькому повіті. Деякий час був директором української гімназії у Дермані, очолював сільськогосподарську дослідну станцію у Новому Дворі⁵². Він організував курси для вчителів, сприяв відкриттю бібліотек. Під тиском польської поліції змушений був змінювати місце роботи та проживання.

У вересні 1939 р., не бажаючи емігрувати, Сергій Бачинський обійняв посаду вчителя-директора початкової школи у

⁴⁸ ДАРО, ф. Р-2771, оп. 2, спр. 2768, арк. 9.

⁴⁹ Енциклопедія українознавства. – Т. 1. – Львів: НТШ, 1993. – С. 81.

⁵⁰ <http://ruthenos.org.ua/HTML/Postati/bachunsk.html>

⁵¹ *Колянчук О. Українська військова еміграція у Польщі (1920–1939) / О. Колянчук. – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2000. – С. 36.*

⁵² Літопис нескореної України: Документи і матеріали, спогади. – Львів: Галицька видавнича спілка, 1997. – Кн. 2. – С. 424.

Межиріцькому районі на Рівненщині. Однак уже 29 лютого 1940 р. був заарештований органами НКВС. На допиті він говорив:

«Я хотів розворушити “межиріцьке болото”, тобто ту апатію, яка так на мене тиснула серед селянського населення в Межирічі [...] Я чистосердечно хотів що-небудь зробити для свого темного народу (Полісся), який так багато мав неграмотних людей»⁵³.

24 травня 1941 р. Київський обласний суд засудив його до вищої міри покарання — розстрілу. Вирок було виконано 22 червня 1941 р. в Києві. Місцем останнього спочинку Сергія Бачинського став Биківнянський ліс⁵⁴.

Зазнав репресій композитор, диригент, відомий релігійний і політичний діяч Михайло Тележинський, який був державним інспектором військ УНР, диригентом першого Українського національного хору⁵⁵. Улітку 1919 р. він переїхав на Волинь, оселився у Володимирі, брав активну участь у громадському і мистецькому житті, був членом місцевої «Просвіти». М. Тележинський займався композиторською діяльністю, вивчав історію, теорію та практику українського музичного мистецтва. Із 1930 р. він виконував функції інспектора українських народних хорів при шкільній кураторії. Нова робота сприяла тому, що Михайло Тележинський поглиблював теорію хорової справи, започаткував проведення регулярних диригентських курсів, розробив статут українських народних хорів. Після утворення Волинського українського об'єднання став його активістом, у 1933 р. обійняв посаду генерального секретаря ВУО, обирався послом польського сейму⁵⁶. У 1936 р. М. Тележинський прийняв духовний сан і став священником Василівської церкви у Володимирі⁵⁷. За одними дани-

⁵³ Літопис нескореної України: Документи і матеріали, спогади. — Кн. 2. — С. 424.

⁵⁴ <http://ruthenos.org.ua/HTML/Postati/bachunsk.html>

⁵⁵ http://uk.wikipedia.org/wiki/Тележинський_Михайло

⁵⁶ *Кучерена М.* Волинське українське об'єднання (1931–1939 рр.) / М. Кучерена, Р. Давидюк. — Луцьк: Надтир'я, 2001. — 419 с.

⁵⁷ http://uk.wikipedia.org/wiki/Тележинський_Михайло

ми, композитор загинув у 1939 р. під час конвоювання до табору «при спробі втечі», за іншими — його розстріляли у 1940 р. чи то у Володимир-Волинській⁵⁸, чи то в Луцькій тюрмі⁵⁹.

Представники унерівської еміграції, що у міжвоєнний період проживали на території Волинського воєводства, намагалися активізувати громадське та політичне життя регіону. Працюючи у громадських організаціях, кооперативах чи політичних партіях, будучи послами польського сейму, дописувачами українських газет чи займаючись розвідувальною діяльністю, вони по-своєму прагнули захищати права української спільноти у II Речіпосполитій. Засуджуючи політику більшовиків в радянській Україні, вони почасти виступали за українсько-польське порозуміння, хоча ніколи не полишали надій на утворення незалежної української держави.

Початок Другої світової війни, руйнація польської держави та поширення на західноукраїнських землях радянської влади призвели до знищення попередньої політичної структури суспільства та її носіїв. У результаті репресій з боку органів НКВС унерівське середовище, яке сформувалося у міжвоєнний період, було розпорошене — частина його представників була заарештована і загинула, інші змушені були виїхати у німецьку зону окупації чи перебратися за океан. Хоча у роки німецько-радянської війни окремі діячі унерівської еміграції (Л. Ступницький, І. Литвиненко, І. Лиходько, О. Новицький, М. Павловський та ін.) продовжували боротися за незалежну українську державність у лавах УПА, але специфічне унерівське середовище з його суперечностями, надіями та ідеалами було ліквідоване на Волині саме протягом 1939–1941 рр.

Отже, період першої радянізації став політичним епілогом для унерівської спільноти, яка після поразки Української революції 1917–1920 рр., проживаючи у міжвоєнний

⁵⁸ <http://www.pravda.lutshtk.ua/analytics/160>

⁵⁹ Борщевич В. Доля священників УАПЦ Волині у 1944–1950 рр. / В. Борщевич. – Луцьк, 1997. – С. 7.

час на Волині, намагалася різними способами боротися за національні ідеали.

Руслана Давидюк. Емиграция УНР на Волини в условиях первой советизации (сентябрь 1939 – июнь 1941 гг.)

В статье доказывается, что бывшие деятели Украинской Народной Республики были носителями национальной идеи, генератором украинской политической, культурно-просветительской, религиозной, кооперативной жизни на Волини в межвоенный период. Разделяя взгляды Симона Петлюры, часть их склонялась к компромиссу с польской администрацией. В условиях первой советизации они сразу же попали под контроль новой власти. На основе анализа документов сделан вывод, что преследования и репрессии органов НКВД в 1939–1941 гг. привели к полной ликвидации собственно уэнэровской среды в регионе.

Ключевые слова: уэнэровская эмиграция, соратники Симона Петлюры, национальная идея, украинско-польские взаимоотношения, Во-льнь, первая советизация, Особое совещание, НКВД, репрессии.

Ruslana Davydiuk. Ukrainian people's republic's emigration in Volyn' under conditions of the first soviet influence expansion (September 1939 – June 1941)

The scientific article proves that former representatives of the Ukrainian People's Republic (UPR) were bearers of the national idea, creators of Ukrainian political, cultural, educational, religious, cooperative life in Volyn' in the period between wars. Sharing Symon Petliura's ideas, part of them were inclined to compromise with polish administration. Under conditions of the first spread of Soviet influence they got under vigilant control with the new authorities. Based on the analysis of documents the conclusion was made that persecutions and reprisals of People's Commissariat of Internal Affairs (PCIA) in 1939–1941 caused the complete elimination of UPR's setting in the region.

Key words: UPR's emigration, comrades of Symon Petliura, national idea, Ukrainian-Polish relations, Volyn', the first Soviet influence expansion, Special conference, People's Commissariat of Internal Affairs, reprisals.